

Frank Pedersen: *Vornedskabets gennemførelse*. (Landbohistorisk Selskab, 1984). 143 s. og 62 s. tillæg. 80,- kr.

Bogen er et omarbejdet universitetshovedfagsspeciale (1980) og et grundigt forsøg på at analysere begrebet vornedskab (inkl. en redegørelse for særegenheder ved dets gennemførelse) og datere dets fremkomst på den sjællandske øgruppe til ca. 1495. Udgangspunktet er Johs. Steenstrups store afhandling fra 1887 om Vornedskabet hos den danske bonde, hvori han på grundlag af forordningen Lollands Vilkår fra 1446 begrundede, at vornedskabet blev etableret i tiden 1376-1446. I tilknytning til Steenstrup er historiografisk gennemgået synspunkter fremsat af blandt andet C. F. Allen, Chr. Molbech, H. F. J. Estrup, Kr. Erslev, Th. Munch og M. Hertz. Der er gjort rede for kilde materialet, de samfundsmæssige forudsætninger og betingelser for vornedskabet, dets datering, omfang og udvikling frem til 1536.

Hovedparten af de sidste 100 års historikere, som har ytret sig om vornedskabet, fremviser stor samstemmighed med Steenstrups synspunkter: at bonden i kraft af sit fødested var forpligtet til at forblive på samme ejendom eller på husbondens gods og her eventuelt overtage jord med bolig til dyrkning. Vornedskabet blev beskrevet som et stavnsbånd. Alene Kr. Erslev og M. Hertz har tidligere rokket ved dateringen.

Om vornedskabets indhold er forfatteren stort set enig med Steenstrup, når der ses bort fra dennes beskrivelse af selvejernes stavnsbånd og selvejersønners vornedpligt. Der argumenteres overbevisende for et vornedskab i betydningen bundet til fødestavnen. Ordet vorned, som oprindeligt betegner et værnforhold, forekommer i kilderne

fra det 15. århundrede som betegnelse for tyende og »tjenere« (fæstere). Begrebet blev med tiden enslydende med det specielt sjællandske forhold, at bønder og deres sønner kun kunne tage ophold og arbejde uden for fødestavnen, såfremt de forinden havde indhentet herskabets samtykke. I de øvrige landsdele forekommer noget tilsvarende ikke førend stavnsbåndets indførelse i 1733.

Bondens fødested, anvendt som kriterium for jordejerens ret til jorddyrkeren, træffes i årene 1495-1513 i 36 kilder. At der er tale om en ny institution fremgår endvidere ved, at det først er herefter, at der kan konstateres afkaldsbreve, hvori herskabet tillader den vornede at forlade fødestavnen. Spørgsmålet om udenbysfødte købstadbeboeres stavnsbånd synes først opstået i kong Hans' regeringstid. Overdragelsesbreve på vornede udviser fra 1510 enslydende formularer.

Johs. Steenstrup og andre satte vornedskabet i forbindelse med den senmiddelalderlige landbrugskrisens ødegårdsproblematik o. 1400. Forfatteren skildrer med rette vornedskabets gennemførelse på baggrund af den senmiddelalderlige udvikling og som et led i jorddyrkernes stærkere binding til jordherren, altså i sammenhæng med adel og gejstligheds større magt og indflydelse i det 15. århundrede.

Jens E. Olesen

Henrik Lundbak: *Såfremt som vi skulle være deres lydige borgere*. (Odense Universitetsforlag, 1985). 248 s., 183 kr.

I mit bagehoved har jeg længe haft registreret et »potteskår« uden håb om nogensinde at finde anvendelse for det. I klageskriftet mod bisperne beskyldes Joachim Rønnow blandt andre misgerninger og overgreb for at have foran-

staltet en blokade af København. Nu ser jeg til min store undren, at Henrik Lundbak mirakuløst har fundet indtil flere skår, der passer til »mit«, og i hans bog kan man læse, at blokaden fandt sted i 1530 under striden om Frue kirke, da bispemodstanden lod »holde« for København.

Henrik Lundbaks bog om det københavnske og malmøske borgerskabs politiske rolle på reformationstiden er imidlertid ikke blot propert håndværk. Den imponerer virkelig ved sin spændvidde og ægger ved sine utraditionelle synspunkter. En kritiker må se i øjnene, at her hjælper det hverken at istemme Basilius bagtalelsesarie eller Leporellos katalog over forsyndelser. Når teorier og konklusioner har svært ved at hænge sammen, skyldes det snarere dyder – Lundbaks hæderlige omgang med kildematerialet og ædru intellekt, måske også venerationen for en elsket lærer – end en defekt. Formen er i hvert fald medrivende nok. Lundbak meddeler sig i korte, klare essays, formuleret med en betydelig musikalitet og tilsat en løbende strøm af lærde, diskuterende noter, skønt det vældige stof må have fristet til at barsle med en tung 600-siders dyne af typen »Studier«.

Bogens ydre fremtoning illustrerer træffende det lundbakske univers, som er storladent, men tillige en kende uvirkeligt. Titlen skal tydeligt sammen med prospektet fra Grevens fejde insinuere en revolutionær situation. Det lykkes dog først efter en hårdhændet halv Nelson, som jeg tvivler på er reglementeret. Prospektet viser ret beset et ordinært 1500-tals militært opgør. De små myrer på Københavns volde er fremmede landsknægte, ikke borgere, og de vajende faner bærer det oldenburgske våben. Citatet i titlen udgør også lidt af en tilsnigelse. Det sigter alene til muligheden af, at Københavns borgere kun-

ne vise sig opsætsige mod magistraten, hvis den ikke fulgte en rabiat, evangelisk linie i religionsspørgsmålet. Altså en hypotetisk, intern konflikt, som af Lundbak tillægges en videre betydning. I god overensstemmelse med indledningens ydmyge, marxistiske credo anskuer han Grevefejden som et borgerligt opgør med et feudalt samfundssystem, på gængs 80'ers manér modificeret til et spørgsmål om ideologisk bevidsthed. Malmøs »oprør« den 29. maj 1534, Grevefejdens hjemlige startskud, ser han som en funktion af det stærke evangeliske gennembrud i byen, mens Københavns borgere endnu var hæmmet af det kompromis i kirkestriden, de havde indgået med Joachim Rønnow. Først ved Ambrosius Bogbinders og hans fællers indtræden i rådet efter overgivelsen til grev Christoffer ophævedes modsætningen, hvorpå »de to byers ledere kunne arbejde mod fælles mål«.

En smuk og konsekvent tolkning af Grevens fejde, men givet også et skønmaleri. Lundbak overser totalt det militære spil, der danner baggrunden for begivenhederne – godt hjulpet på gled af Malmøborgernes egen, højrøstede påberåbelse af den evangeliske sag. I indledningen lovpriser han den østtyske reformations- og bondekrigsforskning, som han i samme åndedrag – nydeligt indpakket, det skal siges – betegner som en stivnet og dogmatisk politisk propaganda uden relevans for danske forhold eller historisk værdi. Den enfoldige læser spørger sig, om han så ikke kunne have fundet forbilleder andre steder?

Vist er det både underholdende og spændende at overvære, hvorledes Lundbak inspireret af ånden fra DDR og visse hjemlige auditorier med simultananlæg energisk og ofte elegant baksers med Grevefejden, men det forekommer mig, at den stritter heftigt

imod. En lille og i sig selv betydningsløs fejl eller rettere nuance i en ellers suveræn historisk fremstilling giver en fornemmelse af det uholdbare i Lundbaks position. Han nævner, at Ambrosius Bogbinder sammen med Jørgen Kock indfandt sig hos grev Christoffer umiddelbart efter, at greven var ankommet til Sjælland. Det er ikke strengt korrekt. Af grev Christoffers skrivelse til Lübeck, som Lundbak henviser til, fremgår det, at mødet fandt sted i rum sø, idet borgerpartiets spidser kom sejlene ud til den lübske flåde den 21. juni, mens den lå for Dragør. Det er naturligtvis uden betydning. Væsentligere er det, at partiet ved denne lejlighed viste sig at have tre ledere. Lundbak nævner ikke, at den fordrevne svenske, stadig katolske ærkebiskop Gustav Trolle var med, og at denne under hele fejden fægtede forrest i »borgerpartiets« rækker. Det stemmer umiddelbart til undren, ligesom når Lundbak selv er inde på det absurde i, at Jørgen Kock i spidsen for Malmøborgerne i efteråret 1534 kastede sig i armene på den katolske hertug Albrecht af Mecklenburg. Forundringen bliver til dyb skepsis, når Lundbak kyndigt argumenterer imod Paludan-Müllers gamle tanke om, at København og Malmø stiledede efter at opnå status som hansestæder, en tanke, der byggede på Wullenwever-forhørene. Lundbak demonstrerer overbevisende, at de to byers handelspolitiske interesser var de stik modsatte af hansestændernes. Men giver det ikke anledning til overvejelser, at Grevefejden i den grad stred mod borgernes erklærede mål? Den nærliggende konklusion må være, at fejden primært var et dynastisk opgør, hvori selvsagt en lang række komponenter indgik.

Selv om man kan være uenig med ideologen Lundbak, må man overgive sig til historikeren af samme navn. Hans mange originale iagttagelser og

nuancerede, psykologisk indsigtfulde undersøgelser virker blottet for den næsegrus marxisme, han ellers flirter med. Både Christian II's købstadspolitik og kirkekampen samt hele reformationstidens historiografi fremtræder i ny belysning. Tungest vejer selvsagt den omfattende analyse af magistratens sammensætning i København og Malmø og de to byers forhold til kongemagten. Ligesom Grethe Jacobsens afhandling i *Historisk Tidsskrift* 1985 synes han påvirket af den sky og uanselige arkivar Emilie Andersens værdifulde forskning, uden at skyheden er smittet af. Lundbak har dristigt satset et meget betydeligt mål af knofedt og intelligens i sit arbejde. Resultatet fortjener sandelig betegnelsen mesterstykke.

Mikael Venge

Lars Tvede-Jensen: *Jylland i oprør – Skipper Clement-fejden 1534*. (Historisk Revy, Fredensgade 26B, Århus). 120 s., 95 kr.

Lars Tvede-Jensen har med imponerende flid støvsuget bibliotekernes hylde og på denne måde skabt en art Clementsfejdens ABZ. Desværre er hans ambitioner ikke standset hermed. Under store armbevægelser påtager han sig at forklare det »bondeoprør«, som Clementsfejden efter hans klippefaste overbevisning var. Det sker med et frejdigt gå-på-mod, der ikke på nogen måde hæmmes af, at hele fundamentet består af lige dele sludder og vrøvl.

Tvede-Jensen misforstår alt i tiden og kildematerialet, men uddeler uanfægtet røfler til undertegnede, der ikke har blik for de »tvivlsomme elementer« i Johan Rantzaus brev. Hvilke elementer, der sigtes til, forbliver dog en hemmelighed. De hjemmestrikkede ræsonnementer over felttogets forløb, som Tvede-Jensen i øvrigt skildrer fejlagtigt og misvisende, har intet med kil-